

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

© Олександр ЛИСЕНКО

ІДЕОЛОГІЯ ПРИНЕСЕНА НА БАГНЕТАХ

[Рецензія на рукопис: Куцька О.М. Пропагандистське забезпечення вступу та перебування Червоної Армії на території країн Європи (1944 – 1945 роки). Монографія / Олеся Миколаївна Куцька. – Л.: НАСВ, 2017. – 399 с.]

Сучасні події, що відбуваються в «гарячих» точках планети, і насамперед в Україні, яка стала об'єктом агресії Російської Федерації, ще раз переконують у високій ефективності інформативних засобів впливу як на конкретного супротивника, так і на міжнародну спільноту загалом. Ідеологічний формат протистояння вже давно перетворився на один із вирішальних чинників досягнення переваги над опонентом.

З огляду на це аналіз історичного досвіду в цій сфері видається надзвичайно актуальним і повчальним. Більше того, його креативний потенціал, творчо осмислений і модифікований, є цілком прийнятним для застосування в нинішній час.

Наприкінці ХХ ст. світ втягнувся в період великих конфліктів нового покоління, однією з важливих складових площин ведення боротьби в яких є інформаційний простір, а дієвою зброєю – пропаганда. Проте такого типу протистояння не є новою формою протиборства в історії війн. Вагомим джерелом для усвідомлення тенденцій розвитку форм і способів пропагандистського впливу на війська і населення ворога є остання

світова війна. Монографія О.М. Куцької – це спроба комплексно проаналізувати радянську спецпропаганду, що розгорнулася під час просування Червоної армії країнами Європи в 1944 – 1945 рр. та в перші повоєнні часи, висунути альтернативні до радянського дискурсу оцінки її ефективності, запропонувати авторське бачення її впливу в кожному конкретному випадку перебування радянських військових контингентів у країнах Європи.

Незважаючи на ґрунтовні дослідження пропаганди як одного з інструментів ведення Другої світової війни, дослідники здебільшого оминали питання пропагандистського забезпечення бойових дій Червоної армії в наступальних операціях у Європі або торкалися його в окремих загальних рисах. Це стосується і найбільш відомих праць, у яких приділяється увага інформаційній війні в 1939 – 1945 рр.: «Психологическая война» Д. Волкогонова, «Секреты психологической войны» С. Криська, «Пропаганда как оружие в войне» Р. Зульцмана, «Как переключают народы» Г. Почепцова та інших. Насамперед інтерес становлять праці М. Данілова «Борьба народов Центральной и Юго-Восточной Европы против немецко-фашистского гнета» та авторського колективу на чолі з О. Бабіним «Освободительная миссия Советских Вооруженных сил в Европе во Второй мировой войне», у яких поряд із розкриттям ходу бойових дій радянських військ на території окремих держав епізодично подаються відомості про ідеологічні акції радянських служб. Попри те, що вищезгадані видання містять значний емпіричний матеріал, інформація, яка комплексно розкривала б проблему пропагандистського забезпечення дій Червоної армії за межами СРСР, в них відсутня, а наявні факти ідеологічної і пропагандистської роботи не мають упорядкованого характеру і не дають можливості відтворити цілісну картину інформаційно-психологічної роботи. Більше того, однозначність трактування взаємовідносин місцевого населення країн Європи з червоноармійцями, що простежується в літературі, яка датується 1946 – 1980 рр., суперечить інтерпретаціям теперішніх дослідників.

У сучасній Україні цієї проблематики частково торкалися такі дослідники, як О. Буцько, М. Михайлюк, О. Салата, В. Шайкан, І. Муковський, С. Павловський та інші.

Структуру праці обумовлюють творчий задум і концепція авторки, проблемно-хронологічний та комплексний підходи до реконструкції подієвого полотна.

Монографія складається з шести логічно побудованих і пов'язаних між собою розділів. Перші два з них є свого роду ввідними у загальний контекст дослідження, оскільки розкривають структуру та функції органів, на які було покладено ведення пропаганди на територіях за межами СРСР, і характеризують, так би мовити, стартовий морально-психологічний стан військовослужбовців протиборчих сторін на момент, від якого починається відлік наступних подій. Таке «підведення» дає змогу отримати підґрунтя для розуміння подаль-

ших процесів, пов'язаних із пропагандистським забезпеченням бойових дій та повоєнного перебування радянських військ у країнах Європи.

Дослідниця детально характеризує засадничі підходи Кремля до організації агітаційно-пропагандистських служб, їх інституційного становлення і розвитку, конструювання основних ідеологічних меседжів та структуризації функцій, матеріально-технічного забезпечення.

У праці пропагандистські акції радянських інформаційних служб розглядаються у двох площинах: у першій ідеться про морально-психологічне забезпечення противниками особового складу власних військ, у другій – про ідеологічний вплив на громадськість європейських країн.

На нашу думку, найважливішими в концептуальному плані є розділи з третього – до шостого, у рамках яких авторка доволі докладно реконструювала варіанти, форми та способи ведення радянськими спецпропагандистами інформаційного впливу на кожну конкретно взяту країну. Варто погодитися з тим, що характер, спрямування й особливості радянської пропаганди наприкінці Другої світової війни залежали від історичних зв'язків європейських держав із Радянським Союзом, змісту укладених між ними договорів, позиції керівництва цих держав напередодні та в ході війни, стратегічних планів Кремля в повоєнному перерозподілі сфер впливу, а також від позиції союзників СРСР у війні тощо.

При цьому дослідниця уникає в оцінках міфологеми-кліше «Червона армія – визволителька», натомість намагається розгорнути характеристику поглядів усіх задіяних у війні сторін. Унаслідок цього вона справедливо доходить висновку, що мешканці країн, у яких перебували радянські війська, сприймали їх присутність як визволення від нацистської окупації і, водночас як новий етап поневолення – комуністичний. Разом із тим науковець показує, що одночасно з негативним ставленням значної частини європейців до радянських військ були й зони порозуміння і співпраці, симпатії людей до СРСР, інакше радянське військово-політичне керівництво не спромоглося б створити в багатьох країнах нові партійні інституції та закріпити там прорадянську владу.

Диференційований підхід дав змогу простежити певні відмінності в ментальності та способі сприйняття комуністичної пропаганди в різних державах – з одного боку, та вибір адекватних засобів інформаційного впливу в кожному конкретному випадку – з іншого. Адже не потрібно спеціально доводити, що морально-психологічний стан і ступінь готовності до сприйняття ідеологічних посилів Кремля по-різному були неоднаковими в Румунії, Польщі, Чехословаччині, Румунії, Болгарії, Югославії, Австрії, Фінляндії та Норвегії.

Цілком виправданим з огляду на це видається виокремлення сюжетів, що стосуються інформаційного протистояння на території III Райху, у окремий розділ.

Цінними з практичного погляду є висновки автора, визначені в «Післямові», оскільки там подано обґрунтовані аналогії радянської пропаганди на зарубіжну

аудиторію наприкінці останньої світової війни і російської пропаганди довкола українського питання в 2014 – 2016 рр. та пропонуються рекомендації щодо особливостей і практичного застосування матеріалу монографії на сучасному етапі.

Пізнавальний потенціал праці доповнюють документальні додатки та фотознімки.

Загалом монографія О.М. Куницької справляє позитивне враження як комплексне дослідження важливої наукової проблеми, виконане в руслі сучасних методологічних вимог і тезаурусу. Праця позначена авторськими трактуваннями й оцінками складних (часом суперечливих процесів і явищ), доволі ґрунтовно підкріпленими фактичним матеріалом і переконливою теоретичною аргументацією.

Наукова і практична значущість такого доробку є безсумнівною. Проте, як кожне завершене дослідження, монографія О.М. Куцької дає підстави для роздумів й окремих зауваг:

1. Праця тільки виграла б, якби авторка дала детальний історіографічний аналіз проблеми, що дало б можливість повніше оцінити її особистий внесок у розробку питань пропаганди під час Другої світової війни.

2. Доцільно було б виділити в окремий розділ взаємовідносини цивільного населення європейських країн, у межі яких вступили радянські війська, з червоноармійцями. Наявний у розділах матеріал із цього питання є дещо розпорошеним.

3. Схвальним є те, що події, які ще нещодавно трактувались однозначно, збагачуються альтернативними поглядами автора. Проте наявні «напівтони» інтерпретації одних і тих самих фактів, з одного боку, свідчать про нечітку позицію авторки, з іншого – потребують подальших спільних розвідок істориків як західних, так і пострадянських країн.

Перераховані вище зауваження мають переважно дискусійний характер і свідчать радше про складність наукової проблематики, що розробляється, необхідність її подальшого вивчення. Сподіваємося, що зазначена тема, як і багато інших, які логічно впливають із спектру питань, викладених у монографії, знайдуть свій подальший розвиток у чергових наукових працях дослідників історії Другої світової війни та спеціалістів з інформаційно-психологічної боротьби.

Загалом монографія підготовлена на належному науковому рівні, вирізняється глибиною дослідження і стане помітним внеском у студіювання актуальних проблем Другої світової війни, зокрема інформаційно-психологічного протиборства. Усе це дає підстави рекомендувати її до друку.